

La pesca marina a Xeraco: el bolitx i altres arts

RAFEL CAMPOS*

Al nostre poble encara queda un record relativament viu en la majoria dels xeraquers nascuts un poc més enllà de la primera meitat segle passat de la pesca al bolitx, una activitat de pesca tradicional que es feia a la platja de Xeraco, preferentment entre la zona compresa entre la Vall i el Grau. El bolitx, escrit antigament 'bolig', és un art de pesca, de la mateixa forma que l'art de bou, però més petit i de malla més estreta. Tanmateix, els pescadors de Xeraco també practicaven altres arts que no han calat tant en els nostres records, com el tresmall, el palangre, el curri, les nanses o fins i tot la captura de l'angula i l'anguila al desguàs del riu Vaca.

A finals del segle XIX i principis del segle XX, sobrevivia un petit sector de pesca artesanal que seguia utilitzant unes tècniques i arts, algunes de les quals d'origen bastant llunyà de les quals posseïm poca o gairebé ninguna documentació escrita de la seua activitat marinera. Tradicionalment, la pesca al País Valencià ha estat una activitat majoritàriament de tipus artesanal, que abastia majoritàriament uns mercats d'àmbit local o comarcal, possiblement a causa de la relativa extensió del Mediterrani, la seua explotació continuada des de temps immemorials, les característiques de les arts utilitzades, majoritàriament artesanals i la relativa pobresa biològica de les seues aigües.

En l'actualitat, la sobreexplotació a la qual està sotmès aquest mar carregat d'història i la globalització que ha inundat els mercats amb una gran quantitat d'espècies marines econòmicament més competitives provinent de caladors oceànics, han contribuït a la decadència del sector al País Valencià, on econòmicament en l'actualitat representa tan sols el 0'35% del producte interior brut. La dècada dels cinquanta fou l'època de major rendiment econòmic a Xeraco. Arreu del País Valencià hi havia més de 10.000 pescadors i a les acaballes dels anys setanta del segle XX havia minvat fins als 5.500 aproximadament. En aquest temps els pescadors xeraquers traslladaren la base de la seua activitat al port de Gandia. Avui dia la pesca costanera artesanal a causa de diversos factors com l'escassetat de la majoria de les espècies per la sobreexplotació, les vedes, la prohibició de determinats arts, l'augment del preu dels carburants.... Les poques captures que la reduïda flota pesquera artesanal, de tresmall o de bou, aconsegueixen són molt valorades i apreciades pels consumidors dels voltants dels ports que encara mantenen l'activitat en aquest sector.

L'establiment de pescadors a la platja

Cullera i Dénia, foren les dues poblacions en desenvolupar-se i consolidar-se com a nuclis pesquers de certa importància en la nostra zona, ja que es troben vora mar, comptaven amb certes instal·lacions i estan situades als dos extrems del petit golf existent entre totes dues poblacions. Amb el pas del temps, els nuclis pròxims a la costa de la comarca de la Safor van anar obrint-se a la mar i incorporaren la pesca a les seues tradicionals activitats econòmiques: Oliva, Gandia, Piles, Miramar, etc.

No fa gaire temps que a la nostra platja s'encetà l'activitat pesquera. Pels volts dels anys quaranta, Vicente Montilla, fill de pescadors de Piles que era propietari d'una barca, va decidir canviar de lloc de treball per buscar una nova zona on poder calar les seues arts i obtenir un major rendiment en captures i lògicament unes millors econòmiques. Com que els pobles del sud de la comarca on ell treballava ja hi havia molta gent que es dedicava a aquest ofici, va decidir traslladar-

* Agraïments a José Montilla, a José Rubio, Conxa Montilla, Imma Rubio i Olga Montilla.

La barca amb l'ormeig per a entrar a la mar

se a la zona nord, en concret a la platja de Tavernes, la Vall, però vist que allí no va poder trobar la platja més adequada vora mar per deixar la barca i guardar les arts de pesca, es traslladà a la platja de Xeraco, on va trobar les condicions ideals per instal·lar-se i dur endavant amb totes les garanties el seu ofici de pescador: bona platja, sense competència, lloc on viure, lloc on deixar la barca i les arts, a ca la Pescatera, un nucli poblat a mitja hora a peu... i a Xeraco. Vicent i Vicenta van vindre fadrins, ací es van casar i ací viuen els seus descendents. Això ens conta el seu fill Vicent. Ocorria a primeries del segle XX.

Eren anys en què s'utilitzaven exclusivament tècniques artesanals, un treball que requereix molts coneixements, molta destresa, molta voluntat i molta força física. La zona de treball on duïen a terme la seua activitat i posaven en pràctica els seus coneixements sobre la pesca era la zona compresa entre la Vall i el Grau, preferentment la de Xeraco. Alguna que altra vegada, de manera molt ocasional, arribaven fins a Cullera i Dénia, sempre dins l'àrea continental. Ho feien així perquè des d'on les ones rompen a l'arena fins on es troba la roca era del tot impossible llançar la sàrcia perquè lògicament s'enganyava i es trencava amb les conseqüències que reportava per a la família. També era la zona on es trobaven més varietats, els millors caladors on hi havia abundància de peix i una major seguretat per a les embarcacions amb què llavoraven. I de caladors en sabien molt, ja que el seu coneixement sobre l'àrea marina que navegaven la coneixien de pam a pam. José Rubio ens diu que defront del Xurreret, avui el càmping Sant Vicent, i a la mota d'Esparça eren els millors calador. Més cap a la Vall es trobava un vaixell enfonsat del qual sobreixien el pals i s'havia d'anar molt en compte de no llançar la xarxa perquè segur que s'enganyaria i trencaria i que fins i tot ell va arribar a veure els pals del vaixell.

L'àrea de treball era relativament menuda i posseïen un excel·lent coneixement de la zona, sabien exactament on es trobaven els caladors i els perills com els anteriorment esmentats, els corrents, els bancs d'arena... Tenien en compte la distància marcada amb bols on es trobaven els llocs més propensos a haver peix o les rutes per on passaven. No es feia molta falta agafar punts geogràfics de referència per poder saber exactament on es trobaven. Tanmateix, sí que tenien punts de referència respecte a les muntanyes quan llavoraven amb el palangre o calaven les nanses per a la sépia. No es guardaven cap secret, com es feia entre pescadors d'altres zones de major extensió. En

realitat tot quedava en casa ja que el parentiu d'aquesta xicoteta comunitat pescadora era evident. Les relacions familiars eren molt importants en aquest ofici perquè l'organització dominant era l'empresa familiar que passava de pares a fills o col·laboraven entre familiars.

Coneixien els perills i els beneficis dels vents. Tenien molt clar que el llevant, que bufava preferentment durant la tardor i la primavera els arrossegava cap a terra, mentre que el ponent i garbí eren els més perillosos ja que els arrossegava cap a dins; el mestral i gregal bufaven per l'hivern i el garbí, migjorn i xaloc ho feien per l'estiu. La dita de tots coneguda ho posa clarament de manifest «El ponent la mou i el llevant la trau».

Les barques eren de fusta, les més aconsellables per a eliminar el major possible les resistències i especialment si duïen remes i estaven dissenyades especialment per a les calmes. Amb el pas del temps va anar imposant-se el motor, en especial per al palangre, però el primer que van posar tenia poca potència. Tenien una barca per treballar al bolitx i una altra per al palangre, que utilitzaven segons la pesca que realitzaven en cada moment. La llargària atenyia els cinc metres aproximadament. Eixien i tornaven de davant de l'actual restaurant Mar i Vent i des de davant del xalet de Barrina. El patró era qui dirigia l'embarcació i la pesca. Generalment s'embarcaven entre quatre i sis tripulants perquè es necessitaven mans per a remar i fer la faena, en especial a l'hora de desplaçar-se o quan la mar es picava. Els homes, a excepció del patró i el mariner, eren sempre voluntaris del poble, ben fornits i també els joves de la família que volien aprendre l'ofici.

Quan les barques treballaven a Xeraco, tot el procés que seguí després de l'extracció del peix depenia de la quantitat que pescaven. El duïen a casa, el preparaven, el posaven en caixes de fusta i després les passaven a un carro de fusta i unes rodes un poc més grans que les de bicicleta. Anaven a ca l'Apotecari a comprar el gel, que picaven i l'escampaven per damunt del peix per a conservar-lo millor i mantenir-lo fresc. Les dones de la família, les Pescateres, eixien a vendre'l pels carrers del poble cridant: «Xiques, peix fresc; Xiques, eixiu a la frescor del peix; Xiques, aladroc!» Es pesava amb balances de dos plats i peses de ferro i s'embolicava en paper d'estrassa. També era normal que algunes mestresses feren comandes, les quals eren preparades en bossetes i quan es passava per davant la casa o pels cantons habituals de parada, eixien a recollir el peix capturat. Determinades clientes que per diversos motius no podien eixir a l'hora de la venda, els portaven la comanda a casa. Habitualment eren els xiquets més menuts els encarregats de portar el peix. En aquests temps, els clients podien comprar una caixa de qualsevol peix directament al productor, és a dir al

pescador. Una de les veïnes de Xeraco, quan venia l'època de la sèpia, comprava una bona quantitat per a congelar-la i així podia dir i ho feia sense cap complex que «Sempre menjava sèpia fresca».

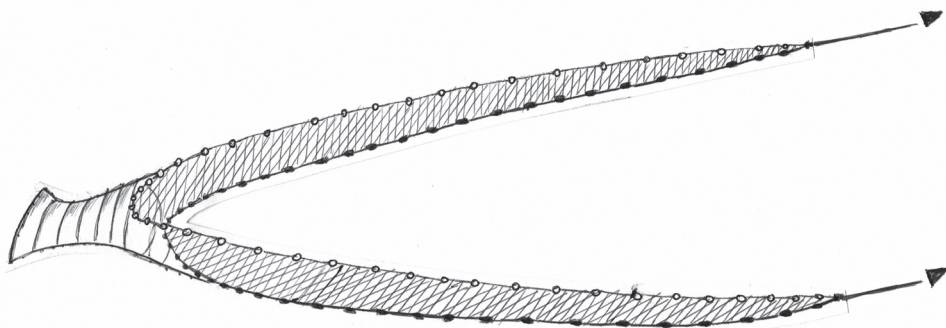
A més de la pesca que es repartia pel poble, també s'anava amb la bicicleta, posaven un caixó al darrere i «Au!» a fer cames cap als altres pobles del voltant: Xeresa, la Vall, Benifairó i Simat. Quan hi havia molts pesca, que quasi sempre era d'aladroc, fins i tot es desplaçaven a Sueca. En acabar la venda, pràcticament a l'endemà, es treien els comptes i es repartien els diners.

Els amos de la sàrcia es quedaven un terç de la captura mentre que la resta es repartia proporcionalment entre els qui havien pujat a la barca i ajudaven al rem i la amb sàrcia. A la persona que recollia el cap de la barca se li donava un poc més i a les persones que ajudaven a traure el bolitx. Sembla que ací no hi havia el costum de pagar l'ajuda amb espècies, com solia fer-se en altres parts. També hi havia el costum de repartir una certa quantitat de peix a aquells que ajudaven a traure el bolitx de la mar a peu de barca.

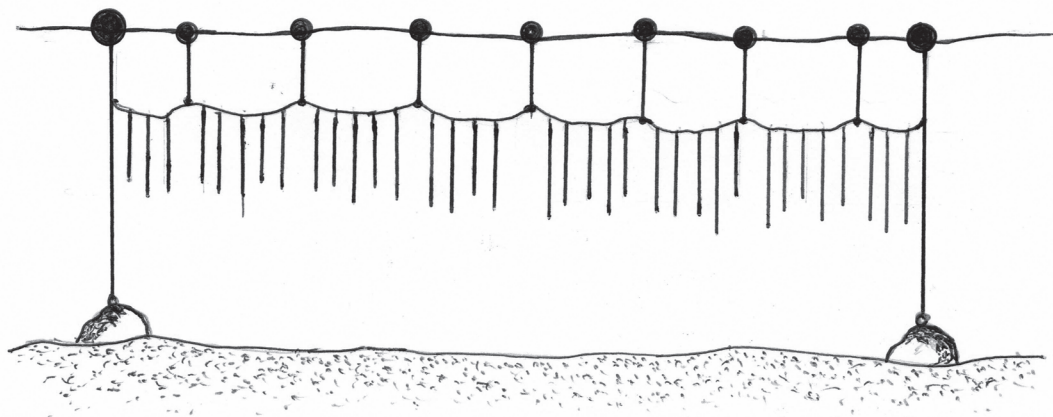
El preu el marcava la quantitat de pesca aconseguida, la classe de peix i les despeses de la mà d'obra. Avui, com que no es pot vendre lliurement i tan sols es pot fer a través de la subhasta de la llotja del Grau de Gandia, només les persones amb acreditació poden comprar-lo. Com passa en tantes coses el producte final puja pels núvols i qui menys guanya és el pescador. Els canvis produïts en la nostra societat van empènyer als pescadors xeraquers a marxar al port del Grau, com va ser el cas de José Montilla. Allí no havien de fer la feixuga faena de traure i entrar la barca de la mar, era un luxe amarrar al port. Això, però, l'obligava a desplaçar-se tot els dies al port i no tenia cotxe. A més, les dones també havien d'anar al port per ajudar-lo, però el peix anava tot a la subhasta del port.

L'art del bolitx

El bolitx, com a un art tradicional de pesca, ha estat el que més ha calat en la memòria històrica dels xeraquers, pot ser haja estat perquè d'alguna manera qualsevol persona podia participar-hi d'aquest treball a l'hora de traure l'art o simplement observar com altres persones ho feien participant-hi d'aquesta manera de l'esforç col·lectiu que es desenvolupava en aquest ritual d'estirar la sàrcia. Avui ha desaparegut de Xeraco i suposem que també al llarg de tot el litoral del País Valencià perquè la seua activitat està prohibida i ocasionalment es realitza alguna demostració en terres andaluses amb el nom de boliche. Amb aquest art es pescava amb l'ajuda d'una barca, al

Sàrcia calada del bolitx amb el cóp a l'esquerra

Sistema de palangre calat

principi impulsades amb la força dels rem i posteriorment com ja hem esmentat abans amb la força del motor per a navegar sense tant d'esforç dels mariners. Era una faena pesada passar la barca de l'arena de la platja a dins la mar, a una profunditat on podia mantenir-se sola. Navegar-hi, calar l'art, llavorar, traure el bolitx a la platja i finalment deixar la barca a terra, en lloc segur perquè la mar no se la pogués endur. Queda clar que es necessitaven homes ben bragats i amb una certa tècnica.

Solien començar la faena de bon matí i amb bona mar, si hi havia maror o marejol, temporal o mal temps, pluja, vent fort, etc. es duia la barca a l'aigua, l'arrossegaven sobre uns troncs cilíndrics de fusta que els homes parats s'encarregaven d'anar llevant-los del darrere i posant-los al davant. Amb l'art carregat de bestreta per facilitar la pujada del patró i els altres tripulants després d'haver-la entrada a la mar. Preparada la tripulació, es deixava un cap de la corda de l'art a terra amb la precaució de fixar-lo molt bé. Llavors, la barca s'enfilava perpendicularment a la platja, mar endins posant un rumb d'uns pocs graus cap al NE, és a dir amb un poc cap a la Vall o Cullera. A l'hora que uns anaven amollant corda i altres bogant amb els rem, quan s'acabava la corda i havien arribat al punt desitjat, a unes quatre, catorze o vint-i-quatre cordes, canviaven la direcció cap al Grau, paral·lela a la costa, i mentre navegaven escampaven el bolitx, és a dir, la sàrcia entrelligada a la corda que duia uns quant suros i uns ploms perquè es mantingués vertical arran del fons marí. En realitat és un art d'arrossegament. Primer les malles eren de cotó que s'havia d'assecar i eren molt pesades. A poc a poc, amb el pas del temps i per facilitar la faena, es van passar al plàstic. Els espais de la sàrcia tenien l'obertura determinada, anomenada llum, per a la classe de peix que es volia atrapar. Quan s'acabava d'escampar es tirava el cóp i la barca canviava de rumb per marxar perpendicularment amb una certs graus d'inclinació cap a NW, buscant el lloc d'on s'havia eixit i deixant caure la segona corda. En arribar vora la costa, l'encarregat de terra entrava cap a la barca per recollir el segon cap i tornant cap a terra per preparar l'arrossegament del bolitx. Els voluntaris es posaven unes tires d'espert semblant a corretges amples que se les passaven pel cos, pel pit, pel muscle, i per l'esquena, que acabaven en una corda enganxada a la corda del bolitx. Així es

Vaixell de tresmall al Grau de Gandia

facilitava tirar amb més força i seguretat. A més, també hi havia persones tant dones com homes que participaven estirant la corda sense dur l'estrep d'espart. Tots a l'ordre del patró començaven a tirar cap a la mota i el bolitx anava eixint cap a terra ferma fins que el cóp estigués a la platja. Tot seguit s'obria el cóp i els peixos que havien pescat eren retirats. Tot seguit es recollia l'art i es tornava a dipositar a la barca que tornava a eixir a tirar una altra vegada el bolitx. Així tantes vegades com el patró i pescadors estimaren necessari, moltes voltes fins a la vesprada i fins que el temps ho permetia. I així tot el dia, calant i estirant, calant i estirant. No es parava ni a dinar. Els qui anaven dalt la barca dinaven mentre es calava i els de terra ho feien mentre anaven i tornaven amb el bolitx. En acabar la jornada es repetia la faena de tornar a deixar la barca a lloc segur de la platja. Es buscaven les moles de peix, en especial quan era l'època de l'aladro, que se'n feien a gavelles, també es calava als fangars o als rotgles de fang, on s'arremolinaven els molls i tota classe de peix. Altra mesura que utilitzaven era el bol (un bol equivalia a dos cordes (un bol es cada vegada que es tira una corda).

A Xeraco, abans que les barques marxaren al port del Grau, va haver una època en què el bolitx es treia amb l'ajuda d'animals, fins i tot d'un ruc. Al bolitx s'agafaven tota mena d'espècies marines, entre les que podem destacar: sardina (*Clupea harengus*), verderol (*Seriola Dumerili*), hi hagué èpoques que se n'agafaven en molta quantitat, moll (*Mullus barbatus*), boga (*Boops boops*), sorell (*Trachurus trachurus*), golfàs (*Engraulis melett*), orada (*Sparus aurata*), escurçana (*Dasyatis pastinaca*), rajada (*Raja clavata*), llenguado (*Solea solea*), algun que altre moll de roca (*Mullus surmuletus*). L'aladro (*Engraulis encrasicolus*), però, s'enduia la palma. Un any per santa Cecília van agafar una tonyina (*Thunnus thynnus*) molt grossa de més de cinquanta quilos. Els polps no es pescaven amb aquest art, però de vegades en queia algun en la xarxa quan perseguïen a les sèpies. També s'agafava molt de caragol, però com que en aquell temps no tenien valor es **tiraven**.

Balança de plats per a pesar el peix

L'art del tresmall

El tresmall és un ormeig de pesca que consisteix a arrossegar una sàrcia de malla petita al mig i dues altres de malla molt més ampla a cada cantó, constitueixen un conjunt de tres peces unides per les vores que es cala en ziga-zaga per agafar el peix més fàcilment. Es tracta d'un art que també practicaven els pescadors de Xeraco quan l'estació anual o les circumstàncies ho requerien, o bé quan estimaven que era convenient utilitzar-lo. La malla de la sàrcia consta de tres peces de malla unides per la part superior on es s'enllacen els suros i la xarxa del mig més atapeïda que les altres dues que estan a banda i banda i varien l'espessor dels seus forats (cecs) segons que l'objectiu de la captura siga una espècie o una altra. Hom sol utilitzar més d'una xarxa quan calen aquest art i cadascuna de les sàrcies rep el nom de 'peça' i cadascuna de les peces pot arribar a mesurar un quilòmetre. Les hi ha de diverses llargàries i amplàries, segons siga la necessitat del pescador, que pot calar un nombre variable de peces de distinta mida i també d'amplària diversa, cosa que implica que la part inferior es carregue amb més o menys ploms. Habitualment es calen d'un dia per a l'altre, sempre de poqueta nit per a cobrar la sàrcia a l'endemà. És costum calar paral·lel a la costa i també a llocs diferents, depenent de la temporada o de l'espècie que es vulga capturar. És un art que depèn de molts factors: vent, temporada, estat de la mar, zona de calat, número de xarxes calades, etc. No hi existia un horari fix per calar aquest tipus d'art i entre els pescadors es tenia un gran respecte per unes normes establertes però no escrites que solien acomplir sense cap problema com la distància de calat de la sàrcia entre uns pescadors i els altres o fins i tot amb les mateixes sàrcies, la marea de retirar-les per no perjudicar els altres. Les boies de l'inici i del final eren diferents per saber sense dificultat cap on havia anat el calat. La sàrcia es recollia a poc a poc amb una espècie de rul·lo, avui denominat xupa-xup, que portava la barca. A mesura que pujava de la mar, llevaven el peix enganxat, el col·locaven en caixons i després el duïen a casa per a la venda o directament a la subhasta quan passaren al Grau. Les captures eren semblants a les del bolitx i també s'agafaven molts verderols i rejos (*Sciaena aquila*).

Entrada de la platja de Xeraco. Anys cinquanta

L'art del palangre

Aquest no és un art ni de malla ni d'arrossegament. A Xeraco també es va utilitzar. El nom de palangre significa hams en molts llocs. El palangre consisteix en un cap molt llarg d'una gruixa considerable o adequat que porta uns suros i que rep el nom de 'mare'. A ella es nugen uns cordells més prims que queden penjant cap al fons marí. A l'extrem porten uns hams als quals s'enganxa un esquer o escada. Els hams i la distància entre ells són distints segons la classe de captura que es perseguisca. Es calen més o menys en ziga ziga a fi que els hams penguin a una distància del fons marí. L'ormeig roman ancorat per mitjà de dues peces col·locades a cada extrem de la corda.

El peix pica o mossega l'esquer i es queda enganxat a l'ham. Quan es recull l'ormeig del fons marí, s'ha de tindre una especial habilitat per llevar l'ham de la boca del peix sense tallar la corda a fi d'aprofitar novament l'ham. Si no es treballa correctament s'ha de tallar la corda i posar-ne una de nova i es per el temps de la reparació i els diners dels hams i corda. Les embarcacions que utilitzen aquesta modalitat són les mateixes que les del tresmall. Aquesta especialitat de pesca té més valor que la del tresmall perquè la captura no mor asfixiada i en mantindre's el peix sencer, s'aprecia molt més. Se solien pescar espècies variades com moltes de les que hem anomenat al bolitx, però ací també picaven les mabres.

L'art del curri

Es realitzava preferentment amb les barques a motor. L'estructura de l'art ve a ser la mateixa que la del palangre. La diferència consisteix a no calar-lo. Es prepara de la mateixa manera que el palangre amb l'escada adequada. El patró fixa el rumb cap a la zona on estima que pot haver-hi més captures i amb la barca en marxa llança, per la part de popa, la corda amb els hams calats, com els de la pesca habitual i l'esquer que pertoca segona la classe de peix que hom pretén capturar. A Xeraco s'utilitzava quan apareixien les moles de tonyinetes. Segons els informants, certa ocasió es divisar dues moles de peix davant del corredor del Xurreret i es van agafar una gran quantitat de pets i golfassets (*Engraulis meletta*) després de passar amb el curri diverses vegades per damunt la mola. La classe de captures eren semblants a les altres, no hi havia volta de fulla.

Nansa artesanal per a la captura de la sépia

Sàrcia del tresmall amb la malla de plàstic

L'art de les nanses

Les nanses són una espècie de trampes que per la seua manera i forma de confecció faciliten l'entrada del peix i d'altres espècies dins d'elles però una vegada allí dins no se'n saben escapar. Els pescadors utilitzaven aquest art preferentment per a la captura de la sépia. Com a esquer es podia posar qualsevol tipus de planta. Per exemple es posava xiprer, però la més efectiva i que millors resultats donava era l'anomenada 'galzerà' o cirerer de Betlem (*Ruscus aculeatus*) perquè es mantenia erta durant molt de temps, fins i tot quan perdia el color i de fet era la que més atreia les sépies per anar a fer la posta d'ous. Es calaven entre trenta i quaranta nanses, es lligaven ben lligades a una corda, es posava l'esquer i quatre o cinc pedres perquè baixés al fons. Es calaven tot seguit en línia recta en direcció al Grau. En la punta de cada corda es posaven uns suros per a marcar la situació de la nansa per a recuperar-les. Es deixaven al fons durant els mesos de febrer, març i abril i durant eixe temps s'anava cada tres dies a traure les nanses i endur-se les sépies que havia en cadascuna d'elles, de fet se'n feien molt bones captures. Altres pescadors empraven la modalitat de calar a poqueta nit. Es quedaven al lloc de calat durant tota la nit per a recollir les captures a l'endemà. Ho feien durant el mes de gener. Les nanses les feia el pare de Pepe Rubio, el tio José Rubio, que anava a la Partida a fer joncs, els assecava i els llevava l'espiga de dalt. Els enrotllava en una roda, una de les quatre parts d'una canya verda partida que es posava per a reforçar la nansa de joncs i no es partia. A fi de donar-li consistència es nugaven totes les parts amb un fil de cotó molt resistent. La seua mida venia a ser de metro i mig aproximadament. A més de les sépies a les nanses també es pescaven llagostes, llobarros i polpets en certa quantitat.

L'angula i l'anguila

Quan venia l'època i la lluna estava en minvant o era nova, les anguiles que venien de la mar entraven riu amunt per a repartir-se per séquies i basses, mentre que l'angula eixia del riu per a fer el seu camí cap a l'Atlàntic, a la mar dels Sargassos, al golf de Mèxic. En aquella època quan l'aigua encara estava neta, es pescaven anguiles i angules a cabassos. Com hi havia tanta pesquera el preu era molt barat. Per exemple les angules solien vendre's a 6 duros el quilo i les anguiles a duro el quilo, però, se'n treien tantes que encara es guanyaven diners.

Sobre la món de la pesca a Xeraco

José Montilla «Un dia anàvem cap al Grau amb la barca de motoret i venia mon pare, el meu germà i mon tio. A vora el Bairén va entrar una ventada que va fer moure la mar i eixes coses que passen. Vam decidir tornar a Xeraco, però a mig camí ens va agarrar una forta onada i ens va tirar quasi damunt la mota i tota la pesca que dúiem la vam perdre.»

«Un altre dia, amb una calor de por i la mar totalment calmada, les xiquetes, Montse, Mari Lola i Conxin, van voler vindre a pescar i perquè no donaren la vara i que no t'ho veus vindre, les van pujar per anar a pescar a Cullera. De cop i volta es va girar una llevantada de collons de mico que ens va fer bastant de por. Vam haver de nugar a les menudes amb una corda perquè no caigués ninguna. Feia unes ones molt grans i allà ens tenies a tots, barca a munt, barca avall, fins que vam arribar, però ho vam passar molt mal.»

«En temps de guerra uns de Xeraco i uns de Gandia ens van demanar la barca per a fugir a la zona franquista de Mallorca... i ja no la vam veure més, ni tan sols després d'acabada la guerra ens van donar cap descàrrec.»

«Mon tio i jo teníem la sàrcia de tresmall calada a vora el port del Grau i es va moure temporal, però vam decidir navegar i recollir la sàrcia per no perdre-la. Ens va pescar el marejol quan tornàvem cap a Xeraco. Els de Gandia van tindre més sort que es van poder refugiar al port.» Quan la mar està en calma i l'empenten del nord o de les Balears, en cinc minuts esdevé el temporal, no et dona temps ni per nugar-te les espadenyes. Abans, els temporals tenien lloc per la Puríssima, per sant Josep i a la Fava (abril), però ara ja quasi no hi ha i difícilment pots preveure quan hi haurà maror forta, sembla que tot va canviant.»

«Les dones ens ajudaven molt: netejaven el peix i el venien, reparaven els arts de pesca, tiraven del bolitx, venien al Grau a traure el peix de la xarxa i classificar-lo i no teníem vehicle, però el més greu era que patien molt per nosaltres quan érem a la mar.»

José Rubio, ens comenta que dels nou anys en què es va dedicar a la pesca, nova tindre cap ensurt en la mar. Com que sempre eixien darrere de son tio Vicent i mentre ell marxava cap el Grau ells van observar que la mar anava “arbolant-se” per moments, posant-se desbaratada del tot, molt perillosa. Ells, lògicament, no van eixir, però l'altra barca va poder girar cara Xeraco, però veien com venia a bacs i rebolcons, tots van patir molt eixe dia.

«Tot el fil de la xarxa era de cotó i el tenyien amb corfes de pi per a que durés molt més. També reparaven el trencaments que es produïen al enganxar-se o pegar-les un fort estiró quan es trobaven en bancs d'arena tova. Podien arribar a estar una setmana arreglant-la i no podien faenar; es perdien bastant diners.»

«La temporada del bolig solia començar cap a la meitat d'agost i acabaven a mitjans de desembre; la resta de l'any es pescava al tresmall, començant al febrer i a l'agost, si entrava el peix. En aquest art mai vam agarrar cap anguila. Entre abril, maig i juny també treballàvem el palangre; el solíem parar vora la segona roca i picaven: meros, retxos, verterols grans, alguna escurçana. Algunes d'elles a punt de parir, quan els arribava l'hora les expulsaven per la zona de l'arenali també picaven moltes espietes menudes. Al febrer, març i abril tocava el tresmall. Eixiem per la nit i si agarràvem peix ens quedàvem fins a l'endemà, en cas contrari tornàvem cap a casa. A l'octubre començaven a pescar l'angula a l'eixida del riu, havent nits que arribàvem a traure'n uns tres-cents quilos; també quan arribaven els temporals baixaven les anguiles cap el mar agarrant-se'n moltes »

«Els bols de corda eren comprats a Gandia i els del tresmall al Grau, podien ser de fil o de plàstic. Un bolo equivalia a dos cordes i una tirada a quatre cordes.»

«La falcada era una mesura de fondària; a la nostra zona solia arribar-se cap a la segona falcada i en els corredors esmentats i cap el Grau fins una tercera.»

Caja Sindical de Pescadores
MUTUALIDAD DE BAJURA
GANDIA

He recibido de la embarcación *José y Lolita*
por las cuotas del mes de *Ago* 196*6*

TRIPULANTES	SUELDO BASE	CUOTA
<i>José Rubio Mantilla</i>		<i>85</i>
		<i>90</i>
<i>Ricardo Mantilla Cusimón</i>		<i>30</i>
<i>José Rubio Mantilla</i>		<i>25</i>
<i>Ricardo Mantilla Badal</i>		<i>25</i>
Total.....		<i>195</i>

Gandia 31 de *Ago* de 196*6*

La pesca al riu de Xeraco

FRANCESC TORRES I NAVARRETE

FRANCESC X. TORRES BATALLER

Des de temps immemorials l'ésser humà en establir-se en un territori i colonitzar-lo, aprofità els recursos naturals per a sobreviure, tant l'agricultura, com la caça i la pesca.

Existeix poca informació sobre la pesca en general i especialment fluvial al nostre país. El consum de peix, bé fresc, sec o salat, s'ha tingut de temps ancestrals, com a part de la dieta quotidiana de la humanitat. De fet la fruita assecada o seca, substituïda de la fresca, formava part de la menja alimentària de tot l'any, s'hi consumien nous, avellanes, ametles, figues, panses i dàtils. El peix fresc estava reservat a les classes privilegiades i el poble gairebé no el tastava. El consum del peix sec o salat era més important que el fresc, ja que es conservava millor i es menjava quan era necessari, no cal mantindre'l refrigerat i, principalment, era consumit per les classes més desfavorides; per contra el peix fresc era el preferit per la classe benestant. Al llarg de molts segles, quan les creences religioses no permetien menjar carn durant llargs períodes de temps, com la Quaresma, el peix n'era un bon substitut. Era menester incrementar la quantitat de peix i per això s'importaven grans quantitats de bacallà del nord d'Europa.

El riu de Xeraco¹ era el que subministrava de peix fresc el rebost dels seus habitants. També hi havia activitat pesquera als ullals, sèquies i canals de drenatge de les marjals. Els recursos d'explotació pesquera del riu ben prompte passaren a la senyoria, és a dir, al baró de Xeraco. Així mossèn Bernat Almúnia lo Antich² aconseguí el 3 de novembre de 1467, per compra del lloc de Xeraco a l'honorable Joan de Nàtera³, donzell, davant Berenguer Mercader, justícia de la Cort de València, les regalies del «molí [arrosser], carnisseria, riu, pexquera, censos, tributs, trapig de fer sucres, amb tots els fruits que els vassalls són tenguts de partir amb els senyors del lloc, aigües, céquies, muntanyes, bosc, garroferals, vinyes i altres qualsevols terres i coses, dins del terme, emoluments, dominitures i altres qualsevols coses, drets, i rendes per qualsevol nom siguen nomenades, a senyor pertanyents i que pertànyer poden i amb tots els amilloraments fets i faedors poden ser tinguts». Sabem que Joan Agullana, ciutadà de València, el 1498 arrendà la pesquera del riu de Xeraco a mossèn Bernat Almúnia lo Jove «haurà cinquanta anys poch més o menys, per sis lliures cadun any, durant set anys».

¹ Format principalment de les aigües sobrants de la marjal Xeresa-Xeraco, una de les zones humides més importants del País València, juntament amb l'Albufera de València. Cfr. Las aguas subterráneas en la Comunidad Valenciana: uso, calidad y perspectivas de utilización, Madrid, 1988, p. 26.

² A més de la pesquera del riu de Xeraco, els Almúnia obtingueren per concessió reial l'explotació de la séquia del Rei o Calamocs. El 1574 s'inicià un procés entre el procurador reial Felip Francés Martí i Gaspar Bernat i Eiximén Perez Almúnia, germans, per no escurar la séquia de 14 pams d'amplària i tenir-la en males condicions, segons testificà el guarda Nofre Doménech, impeding l'ús del molí hidràulic de Bonjoc. ARV. Baylia. Processos 608, any 1574.

³ Antoni Pellicer justícia de València, comunicà el dia 23 de febrer de 1468 al justícia de Gandia, Lluís Tamarit, que «lo magnífich mossén Bernat d'Almúnia (lo Antich), cavaller, comprador per la nostra cort, com a béns del magnífich en Joan de Nàtera, donzell, habitador de la ciutat dessus dita, del lloch de Xaraquo, situat dins termes generals de la vila de Gandia, que afronta amb el terme de la Vall d'Alfàndech, a dues parts, amb el terme de Xeresa, i amb la mar, cent milles a dins, amb tots els drets, terç-delme, morabatí, i amb tota jurisdicció civil i criminal».

⁴ ARV. Reial Audiència, processos, part 2a lletra I, J. Expedient 99, any 1548.

Les pesqueres del riu de Xeraco. Anys seixanta

Els creditors de l'estat de Gandia relaten que en 1607 s'obtingueren del terç delme del peix 26 lliures, de la renda de les pesqueres de la saboga 90 lliures, de l'arrendament de la pesca dels ullals Clar i Fosc de Payporta⁵ 5 lliures, de la sisa del peix 84 lliures⁶.

El llaurador xeraquer, s'ocupava a temps parcial d'obtenir ingressos complementaris de la pesca furtiva, bé per a l'autoconsum, bé per vendre el peix. Als pobles, la venda de peix i els queviures en general es venien a la tenda. Aquesta regalia l'ostentava el senyor del lloc, que l'arrendava per cert temps i l'arrendatari havia de complir certs capítols. Així el capítol 14 del bon govern del lloc de Xeraco⁷ deia que «el tender de la tenda, fleca y taverna, tinga obligació de pastar sempre que els jurats lo y manaran, y tinga obligació de tenir tonyina, en son temps sardines y abadejo, oli, vi, salses, sabó formatge...» Calia proveir-se de «queso, aceite, javón, arroz, pasas, higos, todo género de legumbres, especias, sémola, alcaparras, azeitunas, fideos, sardinas, atún, abadejo, y demás que se vende por menor en la tienda», peix sec i salat, sardines, tonyina, bacallà, oli, arròs, alls, cordes, fil d'empalomar, agulles, espardenyes. A més de limitar la venda, calia controlar el seu funcionament, per això, els jurats o regidors municipals gravaren el comerç del peix amb impositcions o sises i controlaven que el tender «no pueda vender en la tienda cosa alguna que primeramente los regidores no hayan dado la posibilidad y se le deven considerar de ganancia; por cada arrova de arròs, quatro sueldos, por cada arrova de seis sueldos, por cada arrova de aceite cinco sueldos, por cada arrova de abadejo seis sueldos, por cada arrova de sardinas, que costaren a ceis o más dineros dos dineros por dozena, y si costaren a menos, un dinero por dozena, cada arrova de javon seis sueldos, por cada cantaro de vino dos sueldos, por cada libra de queso seis dineros y por el aguardiente el tercio del precio de lo que le costare, y contraviniendo a qualquiera cosa de las arrovas dichas yncurra el tendero en pena de tres libras»⁸.

En aplegar el temps de Quaresma, la doctrina de l'Església Catòlica contribuïa al major consum de peix, per la rigorosa abstinència i dejuni de carn dictaminada en aquest temps. A açò acompanyava que la venda de peix augmentara i l'autoritat municipal, el mustaçaf o mostassaf, aplicara la visura de pes i preu, regulant que en el mercat no hi hagueren infraccions. El peix es pesava en lliures, de 12 onces, que equivalen a 400 grams. La dieta de les classes populars la formava el pa, hortalisses, llegums, ous, formatge... i peix, tant sec com salat.

L'elaboració de la saladura era activitat del pescador de l'Albufera de València, peix salat gràcies a les salines existents, principalment d'anguila i d'altres espècies típiques del llac. Segons Alfred Aiza⁹ «la sardina la venien de nit i solien venir a comprar-la, a més dels traginers locals, altres de fora; per exemple, en venien de la Pobla de Benifassà, els quals la compraven a arroves i després la salaven i la ficaven en unes tines per conservar-les millor; a l'endemà les col·locaven en uns cóvens grans, dalt

⁵ El plànol representa el naixement de les sèquies del Rei (15) i dels Xops de Xeresa (6) que prenen les aigües de l'ullal Clar (5) i l'ullal Fosc (6) que es troben sota el castell de Bairén i al costat del camí Reial de Gandia (2).

⁶ AHN N.O. 563 D42. 17 de maig de 1607.

⁷ AHN N.O. 740 D31.

⁸ AHN Nobleza Osuna 740 D.32. 1742. Autos originales de la aprobación de los capítulos y ordenanzas municipales del lugar de Xaraco que a su instancia aprobó y firmó la exma. Sra Dª Mariana de Borxa, duquesa de Gandia, para el buen régimen y gobierno de dicho lugar. Juez: don Antonio Pujasons; escribano Jacinto Todó.

⁹ El món mariner de Peníscola (paraules i coses), Diputació Provincial de Castelló, València, 1981, pp. 235-236.

Riu de Xeraco

dels carros, i se n'anaven a vendre-la pels pobles del Maestrat i la Tinença. No hi havia indústries saladores i l'única eixida era la venda ambulant de poble en poble».

També s'importava del Cantàbric gran quantitat de bacallà i anxoves per empresaris bascos que el venien a les tendes de venda a l'engròs de la vila de Gandia. Així el tender de Vilallonga, Joan Minyana, el 4 de juny de 1621 anà a per recapte per a la seua tenda i comprà una arrova de tonyina, arrova i mitja d'arròs i 15 lliures de formatge a Sperança Simó i pagà al tauleger, Miquel del Mor, encarregat de la taula dels drets de la vila de Gandia l'import del peatge, valorat en 8 diners, que després reclamà al·legant que no es cobrava¹⁰. Cosa semblant faria el tender de Xeraco en aprovisionar-se dels aliments necessaris per al bon ús del capítol 14 del bon govern de la tenda de queviures de Xeraco.

El dia 22 de juny de 1544 en Francés Fort i Loís Ysona, arrendaren la guarda de la mar¹¹ a Gandia, Torre del Grau «per un any, cobrant des del primer d'octubre, a nou sous cascuna nit, i en primer d'abril, a set sous cascuna nit, ço és, a tres sous i mig cascun, amb pacte que cascun dia, al sol exit, s'han de trobar a la gola de Xeraco i descobrir la costa. E si no hi anaven, perquè estaven malalts ells o el rossí, que a despeses d'ells puguen llogar qui guarde per ells, i que els jurats de Gandia sien obligats de cercar qui guarde per ells, fins que ells o els rossins estiguen bons».

En època de la duquessa de Gandia dona Mariana de Borja hi havia un projecte de dessecació de les marjals signat per mossèn Casimir Mediana el 2 de febrer de 1741, on s'establia que «téngase cuidado que de grande importància es la limpieza y desembarazo de las bocas y golas por los que los rios de San Nicolás y Xeraco se introducen en el mar, apartando arena y demás que se opongan a la libre salida de las aguas». Nomenà superintendent i primer sequier a Antoni Sans perquè revisara les escures de les séquies del Rei, Nova i Ahuir, reforçara els màrgens, i així s'eixuguen les terres marjalenques, contribuint a eixamplar la terra de conreu ducal, abans improductiva i inculta. Pretenia que es feren dos ponts a l'assegador del Brosquil i de Morant i es posara un tablacho a la séquia Ahuir on desguassa el riu de Xeraco¹².

¹⁰ AHN N.O. 546 D 12

¹¹ Manual de Consells de Gandia a l'època de Francesc de Borja 1541-1547. Vicent Olasso Sendra. AHCG, AB-18. F 60 r. Repeteixen en l'any 1545 i el 1546 l'arrenden Pere Saragoça i Loís Ysona.

¹² AHN N.O. 547 D 2(43)

Riu de Xeraco

Quan el ducat deixà de tenir jurisdicció sobre el lloc de Xeraco, serà l'alcalde constitucional d'aquest qui regularà la pesca al riu, així qui fera ús de l'activitat pesquera dins del terme havia de demanar llicència a l'autoritat. S'inicia d'aquesta forma el Llibre inventari de l'arbitri de la pesca de l'anguila¹³. Segons el testimoni de Josep Torres de Francesc, de 1843, «los que han pescado en el rio de Jaraco de la referida aséquia de don Antonio en arriba han obtenido primero la licencia del alcalde de este lugar, y de lo contrario los han multado y traído al pueblo»¹⁴. Gonçal Martínez Ferragud es quedà el dret de la pesca de la séquia Treversera per 550 pts per decisió dels regidors de l'ajuntament en el plenari del 20 de maig del 1939 i adjudicat el 22 de juny. El veí Francisco Lurbe Bofi fou l'adjudicatari de la recaptació de l'arbitre de peix i marisc dels anys 1948, 1949, 1950 i 1951 per 5.250 pts a l'any.

Els arts de pesca que s'usaven al riu de Xeraco són les següents:

Ω La canya de pescar. Ormeig amb fil de llenç o pèl de cuc, suro, plom i ham amb esquer, per enganxar tota mena de peixos: llobarros, llisses, tenques, carpes i fins i tot anguiles.

Ω Canyís o parada que tancava la Gola del riu de Xeraco amb estaques clavades al cos del riu que subjecta una xàrcia o xarxa amb unes nanses.

Ω Palangre. Format per una corda llarga o mare, amb braçols (cordells nuats a la mare) de mig metre de llargària, perquè no s'enredren, dels quals pengen hams amb esquer, nugada a dues estaques ancorades al fons del riu. Si la corda o mare és més curta, tensada amb suros, que la mantenen quasi a la superfície, amb hams esquerats, s'anomena guillem, i solen agafar-se llisses.

Ω Mornells. Hi ha de diverses classes, depenent de la llargària i dels cèrcols que tenen. Es una trampa que té una boca de forma cilíndrica que es cala en posició horitzontal i que s'emptra per pescar, principalment, anguiles.

Ω Nansa. Art de pesca consistent en un cilindre fet generalment de malla de jonc o de vímet, amb una peça en forma d'embut dirigit cap a dins en una de les bases, per on entra el peix i tancat amb una tapadora a l'altra base per poder buidar-lo. Ara es construeixen amb estructures rígides metàl·liques recobertes per una xarxa generalment de plàstic.

¹³ ADPV E. 8.7, caixa n° 6 Inventari de 13 d'octubre 1872.

¹⁴ AMG Expedient sobre la jurisdicció de 1843.f 61.

La cabestrera és la corda que serveix per amarrar la nansa als bastons que li donen força. A la part de baix està l'embut i l'entrada és la barbà. La majoria de vegades són fabricades pels mateixos pescadors. És normal no senyalitzar el lloc on es calen per por a robatoris. Si la séquia és fonda, també s'hi calen nanses.

Antigament s'agafaven angules a la boca de la Gola de Xeraco. Aquestes, després d'un viatge de molts quilòmetres per aigües salades, s'internen en els rius als mesos de tardor i hivern, buscant l'aigua dolça, on creixeran, i després conformades en anguiles, abaixaran a la costa, per emprendre el camí de tornada al Mar dels Sargassos, per reproduir-se. Les angules s'agafen a la boca del riu, a la Gola, interceptant el pas de les angules quant per la nit pugen riu amunt.

La pesca de les anguiles es fa amb nansa i mornell. També era costum desgotar les séquies del terme de Xeraco, fent dos cavallons i traient l'aigua de l'interior i així es poden agafar amb les mans.

La temporada de pesca de l'anguila comprén de l'1 d'octubre a l'1 d'abril de l'any següent; la de l'angula, de l'1 de desembre al 31 de març.

La Conselleria d'Agricultura, Medi Ambient, Canvi Climàtic i Desenvolupament Rural adjudica les zones per a l'exercici de la pesca de l'angula i de l'anguila en les aigües públiques de la província de València i Alacant. Aquestes són:

- zones de la Gola de Pujol i la Gola del Perellonet.
- zona de la Gola del Perelló.
- zones de pesca de Gola del Rei, Gola de Sant Llorenç i Riu Xeraco.
- zona del Riu Molinell i Bullent.